

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevena, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSEOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурбек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КҮС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoynva, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA “TIBBIY BIOLOGIYA” HAMDA “UMUMIY GENETIKA” FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

IJTIMOYIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Strategemalar tarixi va nazariyasining bugungi kundagi zamonaviy talqinida bir qancha jihatlarni tahlil qilish, Strategema tushunchasini mazmun mohiyatini falsafiy jihatdan ochib berish va uning jamiyat hayotidagi o'rniga alohida urg'u berilgan. Strategemalar haqida xorijiy va mahalliy olimlar fikr mulohazalari ham yoritilgan. Jamiyat taraqqiyotida strategemalar qanday ahamiyatga ega ekanligi haqida taklif, tavsiyalar va xulosalar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: strategema va uning kelib chiqish tarixi, jamiyat taraqqiyotida strategema, strategemalarning shaxsiy va ijtimoiy darajalarda namoyon bo'lishi, sharq va g'arb olimlarining strategema haqida qarashlari, xarbiy xiyla.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF STRATEGIES IN SOCIAL PHILOSOPHY

Urinboyev Davlatjon Bakhtiyorovich

Docent of Kokand State pedagogical institute,
Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical sciences

Abstract. This article analyzes several aspects of the modern interpretation of the history and theory of stratagems, philosophically explains the essence of the concept of stratagems, and places special emphasis on its role in social life. The opinions of foreign and local scholars about stratagems are also covered. Suggestions, recommendations, and conclusions are made about the importance of stratagems in the development of society.

Keywords: stratagems and its history of origin, stratagems in the development of society, manifestation of stratagems at the personal and social levels, views of Eastern and Western scholars on stratagems, military trickery.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N09>

Kirish. Strategema – bu inson yoki jamiyatning muayyan maqsadlarga erishish uchun qo'llaydigan murakkab, puxta o'ylangan hiyla-nayrang, taktik va strategik usullari majmuasidir. Ijtimoiy falsafa doirasida strategemalar jamiyatning rivojlanish jarayonlari, ijtimoiy guruhlar o'zaro munosabatlari va siyosiy-huquqiy tizimlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Strategemalar tarixi va nazariyasining bugungi kundagi zamonaviy talqinida bir qancha jihatlarni ko'rish, ularga xos xususiyatlarni kuzatish mumkin. Strategemalarning shaxsiy va ijtimoiy darajalarda namoyon bo'lishi hamda ular orasidagi aloqadorlik va bog'liqlik masalasiga, bu sohadagi G'arb tadqiqotchilari X.F.Zinger va R.Grin ham, mamlakatimizda shu haqda dastlabki ma'lumotlarni chop etgan V.Alimasov va D.Qodirovlar ham muayyan darajada e'tibor qaratishgan. Ularning asarlarini tahlil qilish, garchand ushbu olimlarning maqsadi

mavzuning mazkur jihatini maxsus va keng tahlil qilish bo'lmasa-da, ammo ularning har biri masalaning bu jihatini nazardan qochirmaganidan dalolat beradi.

V.Alimasov strategemalarning shaxsiy darajada namoyon bo'ladigan va o'tkir aql-idrokli kishilarga xos bo'lgan holatlari haqida ham fikr yuritgan. Uningcha, bu haqdagi dalil va misollar nafaqat Xitoy, balki boshqa xalqlarda ham insoniyatning barcha aqliy faoliyat sohalari va shakllarida uchraydi. Dunyo xalqlari og'zaki ijodi, adabiyoti va san'atida o'zini go'l, sodda ko'rsatib, ishini ustalik bilan bitirgan — Nasriddin Afandi, Aldar ko'sa, Birbal kabi obrazlarga duch kelamiz. O'zbek tilida bu tushuncha "Intilganga tole yor", "O'limdan boshqa hamma narsaning chorasi bor", "Aql ila idrok kishini hokimu sulton qilur", "Aql bilan har qanday masalani yechish mumkin" kabi maqol va hikmatlarning umumiy ma'nosini ifodalaydi.[1]

Materiallar va metodlar. Strategemalarning shaxsiy darajada namoyon bo'lish xususiyatlarini Xorro fon Zengerning quyidagi so'zlari ham tasdiqlaydi: "Quvlik aqlga xos voqelikdir, u Xitoyda ham, G'arbda ham bir xil bo'lgan hodisadir... Inson bor ekan strategemalar ham mavjud bo'ladi." Zengerning yozishicha, G'arbda quvlik, ayyorlik xitoyliklarga, umuman, Sharqqa xos xislat, degan qarash qaror topgan. "Sharq – nozik voqelik" degan ibora tagida mazkur qarash yotadi. Shuning uchun quvlik, ayyorlik, nayrangni Sharq, Xitoy va G'arb, Yevropa turlicha baholashadi. Masalan, Xitoy falsafasida quvlik ayyorona aqllilik ko'rinishi sifatida qabul qilinsa, G'arb ularni qoralaydi, hatto maxinatsiya, sinizm sifatida jazolaydi. "Dao de szin", "O'zgarishlar kitobi"da quvlik turmush va tafakkur tarzi, fikrlash usuli sifatida tan olinsa, "Injil" kitobida ularni ishlatgan o'lim jazosiga tortilishi uqtiriladi. Xitoyda quvlik bilan aqllilik yaqin voqeliklar, G'arbda esa ular o't va suv kabi antipod hodisalar hisoblanadi. Biroq, X.F.Zengerning fikriga ko'ra, G'arb quvlikdan, hiyla ishlatishdan kechgan mutlaq musaffo qutb emas, ya'ni: "Qadimgi zamonlardan beri G'arbda quvlik instinktiv qo'llaniladi, u vaziyatlarga muvofiq zimdan ishlatiladi, lekin xijolatomuz yashiriladi. Injildagi "Ilon kabi oqil bo'ling" da'vati, aslida, ilon kabi hiylagar, ayyor bo'ling, demakdir."

D.Qodirov masalaning shaxsiy darajadagi namoyon bo'lish xususiyatlari bilan bog'liq ushbu jihatiga e'tibor qaratar ekan, shuni qayd qiladiki, 1985 yilda Taybeyda nashr qilingan "Jangdagi ayyorlik – 36 strategema" kitobining muqaddimasida ushbu fikrlar ta'kidlanadi: "Strategemalar inson miyasida yashiringan xanjar singaridir va u faqat qo'llamoqchi bo'lgan payting yaltiraydi. Uni harbiylar, shuningdek, siyosatchilar, tadbirkorlar va olimlar ham qo'llaydilar. Kimki strategemalarni qo'llashni bilsa, bir zumda tartibli olamni tartibsizlikka yoki tartibsiz olamni tartibga keltirishi mumkin. U musaffo osmonda yashin chaqnatadi, kambag'allikni boylikka, nafratni hurmatga va umidsizlikni g'alabaga aylantira oladi. Inson hayoti – bu kurash, kurashda esa strategema kerak. Har bir inson jang maydoni chegarasida turibdi, shuning uchun bir lahzalik parishonlik sabab, qarabsanki, bir kishiga tegishli narsa boshqaning o'ljasiga aylanadi. Strategemalarni ishlatishni bilgan inson doimo tashabbusni o'z qo'lida ushlab turadi. Xoh saroyda, xoh kulbada bo'lsin strategema doim yaraydi"[2]

D.Qodirov tomonidan ta'kidlangan ushbu fikrda strategemalarning nafaqat shaxsiy darajada, balki umumiy darajada namoyon bo'lishiga doir ishoralar ham borligi yaqqol ko'rinib turibdi. Undagi "Inson hayoti – bu kurash, kurashda esa strategema kerak" yoki "Xoh saroyda, xoh kulbada bo'lsin strategema doim yaraydi" iboralari ham ana shundan dalolat beradi.

Muhokama va natijalar. Bu jihatdan, XX asr G'arb dunyosi odamlariga xos shaxsiy strategemik tamoyillar ideologik jihatdan tavsiflangan bir asarga, ya'ni asli germaniyalik bo'lgan AQSh faylasufi va sotsiologi Gerbert Markuze (Markuse) (19.07.1898 — 29.07.1979)

tomonidan 1964 yilda yozilgan “Bir o’lchovli odam. Rivojlangan industrial jamiyat ideologiyasining tadqiqi” kitobiga murojaat qilish maqsadga muvofiq. Unda Gusserl va Xaydeggerning shogirdi bo’lgan ushbu olimning Teodor Adorno va Maks Xorkxaymer qarashlari asosida shakllangan fikrlari XX asr o’rtalaridagi industrial jamiyat odami va ideologiyasiga tatbiqan bayon qilingan. Garchand asar strategemalar nazariyasiga aloqasizdek ko’rinsa-da, unda aynan industrial jamiyat kishisining ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-madaniy qiyofasi uchun asos bo’ladigan strategemik omillar va tamoyillarga alohida ahamiyat qaratilgan.[3]

Asarda muallif industrial jamiyat kishisining ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-madaniy qiyofasini chizar ekan, uning ro’y berayotgan voqea-hodisalar bilan ko’p ham “ishi” bo’lmayotgani, turli jarayonlar oqimining bosimiga bardoshi yetmayotganini yaqqol ko’rsatadi. Bunday sharoitda “bir o’lchamli odam”ga xos “bir o’lchamli tafakkur” shakllanishining ratsional va irratsional jihatlariga e’tibor qaratadi.

Ayni paytda, uningcha, industrial jamiyatning dastlabki davrlarida ushbu bir o’lchamlilik “alternativ imkoniyat” mavjudligiga xalaqit bermaydi, ya’ni jamiyat hayoti va odamlarning yashash sharoitlari, umr yo’llari shunchalik rang-barangki, mazkur plyuralistik holatda doimo alternativaga o’rin topiladi. Faqat shu ma’nodagina odamda tanlash huquqi va buning uchun imkoniyat qoladi, ammo aslan “bir o’lchovli jamiyat” odamlarining tafakkuri bir o’lchovliligicha qolaveradi.

Shu bilan birga, bu taxlit shakllangan “bir o’lchamli odamlar” safi kengayib, ularning soni ortaveradi. Bu, o’z navbatida, ularni idora qilishni osonlashtiradi, bunday odamlarda shakllanib va mustahkamlanib boradigan “bir o’lchamlilik” ustuvor ideologiyaga xos irratsional dunyoqarash tamoyillariga ergashish tuyg’usi kuchayib borishiga sabab bo’ladi.

Bundan tashqari, mazkur xususiyatlar bilan tavsiflanadigan jamiyatda odamlarni boshqarish va idora qilishda terroridan ko’ra, texnikaning kuchi, uning jamiyat hayoti va kishilar faoliyatining barcha jihatlariga ta’sir doirasi tobora kengayib va undan foydalanish imkoniyatlari ortib boraveradi. Ayni paytda, odamlarda bunday texnik taraqqiyot sur’atlariga mahliyo bo’lish, uning domiga tushib, o’zi ham texnika asri odamiga aylanish va o’zini ana shu texnik inqilob va ilmiy-texnik bo’ronning bir zarrasi sifatida tasavvur qilishga intilish tuyg’usi kuchayib boradi. Bu, o’z navbatida, odamlarni ratsional fikrlashiga o’rin va imkoniyat qoldirmaydi, ularning ko’pchiligini bir xil fikrlash va umumiy mezonlar asosida umr kechirish va bir xil tarzda yashash qoidalariga o’rganishga majbur qiladi.

Asl mohiyatiga ko’ra, odamzodning qadrini pasaytiradigan, uni oddiy “narsa”ga aylantirib qo’yadigan, har bir shaxsning asl o’zligini, boshqalarga o’xshamaydigan o’ziga xosligini yo’q qilishga olib keladigan sabablarni qidirar ekan, G.Markuze bunday holatning bir mamlakat, bir davlat emas, balki XX asr o’rtalaridagi barcha industriyalashgan mamlakatlar hayotida qandaydir umumiy tarzda namoyon bo’lishiga e’tibor qaratadi. Uningcha, bunday jarayonlar odamlarni mutelikdan qutultirish o’rniga, ularning mutelik holatini saqlab qolishning texnik imkoniyatlarini ishga solishga xizmat qiladigan industrial jamiyat ideologiyasining mazmun-mohiyatini tashkil qiladi.

Asarda muallif kelgan xulosaga ko’ra, ana shunday bir o’lchamlilik tamoyillariga asoslangan ideologiya ma’naviy va madaniy qadriyatlarni butunlay yo’qotmaydi, balki ularni bir tartibga, o’ziga mos mezonlar asosidagi bir xil tizimga soladi. Muallif fikricha, bunday mafkuraviy va madaniy bir xillik hamda umumiy o’xshashlik, muqarrar sur’atda, “bir o’lchamli

odam”larni yaratishning ma’naviy-psixologik asoslarini mustahkamlaydi hamda jamiyatni boshqarish usullari va vositalarini qo’llash jarayonida muayyan tarzda o’z aksini topadi.

Demokratik jamiyatda erkinlik va hurlikning me’yoridan oshib ketishi axloqning buzilishiga ham olib kelishi mumkin ekanligini o’nlab G’arb mamlakatlarining hayoti yaqqol ko’rsatib turibdi, — deb yozadi o’zbekistonlik olim B.Isoqov, — Yevropa mamlakatlari va AQShda erkak va ayollarning kiyinish madaniyatida farqning deyarli yo’qolib borayotganligi, shahvatparastlik, gedonizm, katta va kichikka hurmatsizlikning avj olib borayotganligiyam buning yorqin misolidir. Masalaning g’oyatda xavfli tomoni shundaki, globallashuv jarayoni tufayli bunday vaziyat bizning jamiyatimizga ham o’z ta’sirini ko’rsata boshladi. G’arbda «yashash faqat aysh-ishrat, huzur-halovat, kayf-safodan iborat» (gedonizm) va «o’zgalar hisobiga hayot kechirish» (gegemonizm) mazmunidagi ijtimoiy illatlar urchib bormoqda. Buning natijasida, o’z milliy mentalitetiga ega jamiyatlarga nisbatan bepisandlik bilan qarash «yo’nalishi» ham shakllandi. AQSh jamiyati tushunadigan ma’naviyat faqat odamning nafsini qondirish ehtiyojlaridan iborat bo’lib qolmoqda. Bu ehtiyoj shu qadar chegaralanmaganki, Jinoyat kodeksi normalari buzilmasa bo’ldi, qonun yo’li bilan taqiqlab qo’yilmagan barcha ehtiyojlar bemalol, uyalmasdan, andisha, istihola, nomus qilib o’tirmasdan qondirilaveradi. Xudodan qo’rqish, insoniylikni saqlab qolish, haromdan hazar qilish, or-nomus, uyat, ibo, hayo kabi qadimdan o’ta ulug’lab kelingan fazilatlar esa deyarli yo’qolib bormoqda”[4]

“Umuman olinganida, — deya ta’kidlaydi olim, — Sharqqa xos iyerarxik (narvonsimon), adolatli tabaqalanish, ya’ni ota-ona, er-xotin, ustoz va shogird o’rtasidagi ma’naviy-axloqiy munosabatlar «tenglik» g’oyasining qurboniga aylantirib yuborilgan. AQShning hozirgi liberal jamiyati va elitasi «Hech narsani o’ylamang, faqat qanday yo’l bilan bo’lsa ham mulk toping va yeb-iching», degan g’oyaga tayanmoqda. Buddaviylik, xristianlik va islomdan iborat jahon dinlarida bo’lsa, bunday qarash Iblisga nisbat beriladi. Ma’naviyat nuqtai nazaridan qaraydigan bo’lsak, bu qarashlar albatta, yomonlik va yovuzlik tushunchalarini anglatadi. Ushbu masala bilan bevosita bog’liq misollarni bo’lsa ta’lim va tafakkur sohasiga daxldor o’qirmanlarning o’zlari ham bemalol, keragicha keltira oladilar”.

Bu borada zamonaviy strategemalar nazariyasining milliy xususiyatlari tahlili muhim ahamiyatga molikdir. Negaki, har bir xalqqa xos strategiyalar shu millatga mansub atoqli shaxslar va mashhur odamlarning hayoti va faoliyati asosida bitiladi. Bu jihatdan, milliy strategiya o’zida muayyan millat manfaatlari, xalqning iroda va intilishlarini aks ettiradi.

Shu bilan birga, Qadimgi Yunoniston va Rimda ishlab chiqilgan strategemalar bugungi G’arb sivilizatsiyasining shakllanishi va takomiliga ta’sir ko’rsatgani, ular asosida G’arb kishisining individualizmga asoslangan tafakkur tarzi, huquq va qonun-qoidalarini ustuvor biluvchi ijtimoiy munosabatlar tizimi shakllanganini hech kim rad qila olmaydi.

Xuddi shunday, Sharq xalqlari tafakkurining shakllanishi, bu mintaqadagi kishilar turmush tarzi va hayotiy tamoyillariga ta’sir ko’rsatgan, individualizmdan farq qiladigan ijtimoiylik, urf-odatlar va an’analarni ustuvor biluvchi fikrlash uslubga tayanadigan va bugungi kunda ham o’z ta’sirini yo’qotmagan strategemik asoslar mavjudligi ham ayni haqiqatdir.

Ba’zi mutaxassislar ta’kidlaganidek, G’arb Sharqni zabt etdi, ammo bu ikki dunyo uyg’unlasha olmadi, ikkovi ham o’zligicha qoldi. G’arbning iqtisodiy modeli dunyoda ustunlik qildi, hayotning g’arbona asoslari aksiomadek qabul qilindi. Biroq Ikkinchi jahon urushidan keyin dunyoda noyob va o’ta samarali bo’lgan biznesning yapon modeli vujudga keldi. Asta-sekinlik bilan biznesning boshqa bir muvaffaqiyatli modeli – Xitoy modeli paydo bo’ldi.

Kundalik turmushda zarur bo'lgan xitoy tovarlari, radioelektronika, kiyim-kechaklar dunyo bozorini to'ldirdi. Shu joyda o'rinli savol tug'iladi, Yaponiya, Tayvan, Janubiy Koreya, endilikda, Xitoyning muvaffaqiyati nimada? Bu mo'jizaning omillari juda ko'p, biroq bu muvaffaqiyatning zahirida sharqona mentalitet, qadimgi Xitoy donishmandligi hamda dahosi yotibdi. Aynan u yerda Sharqning haqiqiy strategemalar ta'limoti yashiringan, ijtimoiy, iqtisodiy, harbiy va siyosiy muvaffaqiyatining muhim prinsiplari ifodalangan.

Bularga "Xitoy donishmandligi" asoslarini egallamay turib, erishib bo'lmaydi. Xitoy strategemalari to'g'risidagi ta'limot hatto mutaxassislar uchun ham tushunish qiyin bo'lgan mavzu sanaladi. Shuning uchun bu muammoni nazariy jihatdan, xususan, hozirgi kunda siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy nuqtai nazardan o'rganish ahamiyatlidir. Ushbu strategemalarni ideologiya, targ'ibot texnologiyalari, siyosat falsafasi, psixologiya, iqtisodiyot nazariyasi, marketing, menejment sohalarida o'rganish mumkin.[5]

Hozirgi paytda qo'llab ko'rilgan barcha boshqaruv usullaridan Uzoq Sharq mamlakatlarining tajribasi dunyoda eng ko'p qiziqish uyg'otmoqda. Urushdan keyingi Yaponiyaning qayta tiklanishi, Gonkong, Tayvan, Janubiy Koreya va Singapur kabi "Osiyo ajdaholari"ning gurkirab o'sishi, xususan, Xitoy iqtisodiyotining o'sishi ushbu mamlakatlarda qabul qilingan iqtisodiy rivojlanish strategiyasining samaradorligini ko'rsatmoqda. Shakshubhasiz, ushbu muvaffaqiyatda yetakchi rolni omadni ta'minlaydigan Sharqona strategiya tamoyillari o'ynaydi. Ushbu tamoyillar – ikki yarim ming yil avval negizi shakllangan mumtoz Xitoy strategiyasiga tayanishi aniq.

Ana shu sababdan ham keyingi yillarda eng rivojlangan G'arb mamlakatlarida ushbu strategiya va uning strategemik asoslariga qiziqish kuchaydi. Ular asosida yangi strategik siyosat va strategiya falsafasiga asoslangan strategemalar nazariyasi va konsepsiyalari ishlab chiqila boshladi. To'g'ri, ularning ba'zilar mualliflari bu haqda e'tirof etishni uncha yoqtirmaydilar va muayyan nazariya hamda konsepsiyalarini o'zlarining tafakkur mahsuli sifatida taqdim etishga harakat qiladilar. Biz masalaning ushbu jihatini chuqur tahlil qilmagan holda, bugungi G'arb mamlakatlari va xalqlari hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ayrim strategik tamoyillar va doktrinalar haqidagi bir necha asarlar orqali mavzuning bu jihatini ochishga harakat qildik.

Xulosa. Shunday qilib, AQSh uchun butun Yevrosiyoga nisbatan umumiy, barcha jihatlarni qamrab oladigan va uzoqni ko'zlagan geostrategiyani ishlab chiqish vaqti keldi. Ushbu zaruriyat ikki fundamental voqelikning o'zaro aloqadorligidan kelib chiqadi: hozirgi davrda Amerika yakkayu yagona supermamlakat bo'lsa, Yevrosiyo esa – dunyoning markaziy sahnasi, asosiy siyosat maydonidir. Demak, Yevrosiyo kontinentida kuchlar nisbatining o'zgarishi Amerikaning jahonga boshchilik qilishi va tarixiy missiyasi uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Shunday ekan, AQShning Yevrosiyo shaxmat taxtasida asosiy geostrategik donalarni qanday boshqarishi va qay tarzda joylashtirishi, ayni paytda, Yevrosiyodagi eng asosiy geopolitik markazlarga rahbarlik qilishi, Amerikaning butun dunyoda uzoq vaqt va barqaror yetakchilik roli saqlanib qolishi uchun nihoyatda muhim hayotiy ahamiyatga egadir.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, yaqin va uzoq istiqboldagi vazifalar, "ulkan shaxmat taxtasi" va uning atrofidagi "o'yin"lar, ularning oqibatlaridan vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va bu boradagi masalalarni yechish yo'llari va imkoniyatlari haqida fikr yuritadi. Yana bir bor bu yorug' olamda do'stu dushmanning yonma-yon yashayotgani, xalqimizning

“O‘zingni ehtiyot qil, qo‘shningni o‘g‘ri tutma”, degan hikmatining asl hayot haqiqati ekanligi, bugungi kunda ham, kelajakda ham ogoh va hushyor bo‘lib yashash ehtiyoji muqarrar tarzda saqlanib qolaverishidan dalolat beradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Алимасов В. Стратегема – фикрлаш ва енгил илми // “Фалсафа ёхуд фикрлаш санъати”. –Т.: “Ношир”, 2008. 59-б.
2. Қодиров Д. 36 хитой стратегемаси: ҳарбий ҳийлалар ва иқтисодий муваффақият сирлари. –Бухоро, БухДУ, 2016. 13-б.
3. Серия: Philosophy. – М.; Астрель, 2011. — 382 с.
4. Исоқов Б. Маънавият – тараққиёт мезони. – Наманган; «Наманган», 2018. б- 372.
5. Қодиров Д. 36 хитой стратегемаси: ҳарбий ҳийлалар ва иқтисодий муваффақият сирлари. –Бухоро, БухДУ, 2016. 98-б.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).